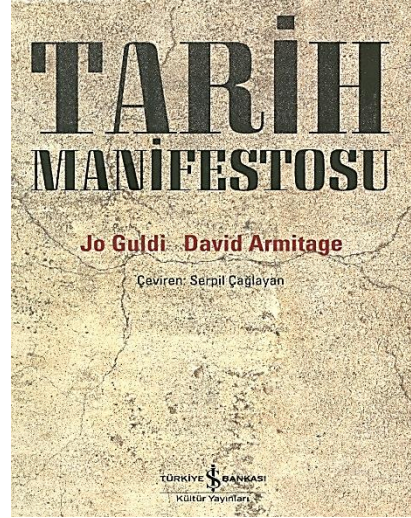

Jo GULDI-David ARMITAGE, *Tarih Manifestosu*, Terc. Serpil Çağlayan, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2016. VII+182 sayfa.

Can Tankut ESMEN*

Hemen her gün yeni bir tarih çalışmasının neşredildiği, tarihçilik adına üretken bir ortamda yaşıyoruz. Bu çalışmalar tarihin bilinen en erken dönemlerini olduğu gibi yakın dönemin, deyim yerindeyse henüz eskimemiş geçmişleri de konu edinebiliyor. Bir başka ifadeyle tarihçi mesleğine karşı sorumluluğunun gereğini bir açıdan yerine getiriyor. Ancak ihmal edilen, görmezden gelinen ikinci bir sorumluluk daha var. Ne yazık ki, tarihçilerin yazdığı ve yukarıda anılan çalışmaların çok çok azı tarih nedir ve tarih nasıl üretilir sorularına bir cevap arama çabası içinde. Demek oluyor ki, tarihçiler, tarih yazarken farklı alanlardaki diğer pek çok sosyal bilimciyi kışkırtacak ölçüde üretken iken yaptıkları iş üzerine düşünme, bir metot ortaya koyma ve var olagelmiş yöntemleri sorgulama hususunda aynı üretkenliği göstermemekteler. Bu isteksizlik ve üretmeme hali tarihin tarihini yazma (historiography) noktasında daha da vahim olsa dahi, bu tespiti yapmak, daha fazlasının bu yazının amacını aşacağı için şimdilik yeterlidir. Bu bağlamda, Türkçeye yeni tercüme edilmiş olan, Jo Guldi ve David Armitage tarafından kaleme alınan *Tarih Manifestosu* tarihyazımı alanındaki sınırlı literatüre katkı yapacağına inandığım bir çalışmadır.

Tarih Manifestosu'na, içerik olarak baktığımızda; kısa bir Giriş bölümü (1-15), manifestoda ilan edilen 'olması gereken tarihçiliği' açıklama gayreti

* Araştırma Görevlisi, Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ctankutesmen@trakya.edu.tr

içinde dört bölüm (I. Bölüm 17-43, II. Bölüm 45-71, III. Bölüm 73-103, IV. Bölüm 104-137), giriş kısmındakilere çok yakın seçilmiş ifadelerle inşa edilmiş bir Sonuç (139-149) ve Notlar (151-177) ile Dizin (179-182) kısımlarından müteşekkil olduğunu görebiliriz. Muhteviyata inildiğinde; Giriş kısmında yazarlar okuyucuya gelecekteki dört bölümde ne ile karşılaşacaklarını anlatmayı tercih etmişlerdir. *Manifesto*'nun temel iddiası olan Uzun Dönem'li tarihçilik anlayışının (Longue Durée; birkaç on yıldan tutun yüz yıllara hatta bin yıllara uzanan bir zaman aralığında çalışan) geri gelmesinin neden önemli olduğu yapılan başlıca vurgudur. Kısa dönemli tarihçilik (mikrotarih çalışmaları) eleştirilmektedir. Buna ek olarak, tarihçilere ekstra motivasyon yükleyeceğini düşündüğüm 'tarihçinin topluma ve geleceğe yön vermesi, siyasi güçlerle ortak çalışacak onları yönlendirecek bir konum kazanması hedefi' giriş kısmı okunurken, okuyucuda (özellikle tarihçi ise) bu sese kulak vermeliyim tepkisini uyandırıyor.

Birinci bölümde Uzun Dönem tarihçiliğın kısa bir tarihçesi verilmektedir. Braudel ve 1949'da yayınlanan Opus Magnum'u sayılan eseri "*La Mediterranee Et Le Monde Mediterranee A L'epoque De Philippe II*" (Türkçe metni için: Fernard Braudel, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Terc. Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yayıncılık, II Cilt, İstanbul 1990.) tahmin edileceği üzere başlangıç noktası olarak ele alınmaktadır. Ancak yazarlar burada farklı bir şey yaparak Uzun Dönem tarihçiliğının Braudel öncesi köklerini aramaya çalışmışlardır. Özellikle 19. yy İngiliz tarihyazımından örnekler getirerek konuyu detaylandırmışlardır. Uzun dönemli düşünme kıtlığı olarak adlandırdıkları temel bir eksikliğin, yaşadığımız dönemde süregiden ve üçüncü bölümde kısmen detaylandırılan krizlerin en güçlü nedeni olduğu da vurgulanmıştır.

İkinci Bölüm ise kısa geçmişe odaklanan çalışmaların 1970-1990 yılları arasındaki yükselişini konu edinir. Bu durumun başlıca sebebi olarak üniversitelerde iş bulma kaygısı içinde olan tarihçilerin farklılık yaratabilme kaygısıyla mikrotarihe yöneldikleri savunulur. Artan arşiv kullanımı ve arşiv kullanımında uzmanlaşmanın tarihte de uzmanlaşmak olarak algılandığının altı çizilir ve bölüm boyunca bu keyfiyetlerin yadsındığını görebiliriz.

Üçüncü Bölüm, yaşadığımız çağın küresel çaptaki sorunlarını konu edinmektedir. Bu sorunlar; iklim değişikliği, küresel yönetim ve eşitlik (gelir noktasında) olarak tasnif edilmiştir. Bölümün kaleme alınışındaki temel amaç, uzun dönemli tarihçiliğın bu sorunları anlama ve çözüme kavuşturmada başarılı olacak yegâne yol olduğunu ortaya koymaktır. Yazarlara göre, mikrotarih çalışmaları ile büyük resmi görmek imkânsızdır. Uzun dönemli tarihçiliğın aksine kısa dönemi konu edinen çalışmaların, bir *meta-tarih* (yazarların kullandığı kavram budur) anlatısı geliştirme imkânı da

yoktur. Sorumluluk alması ve geleceğe yön vermesi beklenen tarihçi bunu sadece uzun dönemli tarih yazarak başarabilecek, 20. yüzyılın ortalarında tarihçinin yerini alan iktisatçılar (ki iktisatçıların sorunlara tek taraflı baktığı ve gerçek çözümler üretmediği vurgulanmıştır) yerinden ederek hak ettiği mevkie nihayet geçebilecektir.

Çalışmanın Dördüncü bölümü, uzun dönemli tarih yazımında tarihçiye yardımcı olacak araçların tanıtılmasına ayrılmıştır. Bunlar, büyük yığınlar halindeki verileri anahtar sözcükler kullanılarak işleyen ve matematiksel ve istatistiksel çıktılar üreten bilgisayar yazılımlarıdır. Bahsedilen yazılımlar, tarihçinin gelecekteki en büyük yardımcısı olarak sunulur. Sonuç kısmında ise giriş bölümünde yazılanlar tekrar edilerek tarihçiler *yeni* yöntemi benimseme adına motive edilmeye çalışılarak *Manifesto* nihayete erer.

Tarih Manifestosu, anlaşılabilir bir üslupla kaleme alınmış akıcı bir çalışmadır. Ben de okuma faaliyeti neticesinde manifesto üzerine olumlu ve olumsuz bir takım yargılara sahip oldum. Eleştirilerimi sıralarken önce olumsuz olanları söyleyeceğim ki, böylelikle bu metni inceleyen kıymetli okurda, yazının sonuna geldiğinde olumlu cümlelerim daha çok akılda kalmış olsun.

Öncelikli olarak, yazarların Uzun Dönemli tarihin savunucuları olduğunu anlalmaktadır. Fakat bunu yaparken mikrotarihi hedef tahtasına oturtup değersizleştirmeye çalışmaları ve kısa dönemli tarihçilik için tarihçiliğin gerileme dönemi olarak bahsedilmesi, ürettiği değerlerin yok sayılması üzerinden kendi fikrinin savunulması (s. 57) çok da isabetli görünmemektedir. Bununla birlikte, Uzun Dönem'in kurucusu olarak anılan Braudel ve onunla birlikte etki alanı genişleyen Annales Ekolü de tarihi gelişimiyle birlikte daha doğru tanıtılmayı hak etmektedir. Annales Ekolü tarihçiler üçüncü nesle geldiğinde uzun dönemli tarihçilik yerine mikrotarihin ilk örneklerini vermeye başlamışlardı. Yazarlardan, bu bilgiyi ve özellikle bir Annales tarihçisi olarak Emmanuel Le Roy Ladurie'nin *Romans Karnavalı*'nı ıskalamamış olmalarını beklenirdi.

Çalışmada dikkati çeken bir başka husus olan mikrotarih çalışmalarının doğuşu, özellikle ABD'de üniversite kadroları için artan doktoralı aday sayısı ve oluşan rekabette yer kapma duygusuyla hareket eden akademisyen namzetlerinin farklı olma gayeli pragmatist tutumlarına (s. 51) bağlanmıştır. Genç akademisyenlerin yönelimlerinde ikbal kaygısı elbette etkili olmuş olacaktır ama bir üslup ortaya koyacak kadar büyük motivasyonları başka yerlerde aramak daha sağlıklıdır. Bilhassa, uzun dönemin dönüşü konusunda tarihçileri şevklendirebilmek için mikrotarihçilerden kat be kat fazla faydacı

tutum sergileyen (buna ilerde değineceğim) yazarlar adeta eleştirdikleri gibi davranma çelişkisine düşmüşlerdir.

Son bir olumsuz eleştiri olarak, *Manifesto*'nun dördüncü bölümünde uzun dönem çalışmaları için tavsiye edilen araçlar olan yazılım programları tanıtılırken bir tanesi üzerinde epeyce durulmuştur. *Paper Machines* adındaki bu yazılım *Manifesto*'nun yazarlarından Jo Guldi'nin de araştırma geliştirme faaliyetleri içinde bulunduğu bir sistemdir. Bu yazılım için ayrılan görece geniş alan (s. 107-111) okuyucuda bir an için bile olsa 'doğru tarih ve tarihçilik için uzun dönem' değil 'yazılım için uzun dönemli tarihçilik' düşüncesinin mi benimsendiği sorusunu akla getirmiştir. Şüphesiz bilgisayar destekli veriler, kendi bağlamı içerisinde, tarih metinlerinin inşasında tarihçi için faydalı olabilirler. Ancak yazma ediminin tamamen bu verilere dayandırılması tarihçinin üslubunu mekanikleştirebilir ve daha okunmaz kılabilir. Bu noktada daha sağlıklı yargılara varabilmek için, *Manifesto*'da savunulan yöntemi kullanan çalışmaların artmasını beklemek en doğrusu olacaktır.

Yine aynı bölümde uzun dönemli tarihçilik çalışmalarında üniversitelerin oynayacağı anahtar rol ele alınırken (s. 125) tarihçinin bir analist konumuna indirgenmesi de olumlu olarak sunulan fakat -tercih ettiğim indirgeme kelimesinden de sezilebileceği gibi- tartışmasız olumsuz olarak gördüğüm bir başka noktadır. Tarihçi metnini inşa ederken özgür olmalı, her türlü veriden faydalansa dahi, kalemle kâğıdı buluşturduğu anda etken olan salt tarihçinin zihni olmalı, geride kalan her şey edilgenleşmelidir.

Manifesto, söylemleri içinde yaptığı bazı tespitlerle de öne çıkartılmayı hak etmektedir. Mikrotarihin gelişimi ile birlikte artan arşiv tabanlı uzmanlığın neticesi olarak işaret edilen, kamusal konularda söz söyleme becerisinin azaldığı ve tarihçilerin içe kapanmaları tespiti (s. 13), her ne kadar işaret edilen sebebe katılmasam da sonuç bazında bir hakikat olarak karşımızdadır. Çalışmanın tarihçileri bu konuda düşünmeye sevk edecek olması çalışmadan beklentilerimden bir tanesidir. Benzer olarak, tarihçilikte profesyonelleşmenin artması ile tarihçilerin okunması arasında ters orantı içeren bir bağ olduğu tespiti de (s. 63) oldukça önemlidir. Tarihçilerin yazdıkları dil üzerinde düşünceleri gerektiği açıkça ortaya konmuştur. (Ben burada da esas sebebin uzun dönem ya da kısa dönem tercihine bağlı olduğunu düşünmüyorum.)

Manifesto'nun takdir ettiğim ve ilginize sunacağım bir başka artı değeri tarihçilerin şimdiye kadar aşına olmadığı bir takım kavramları ve çalışma metodlarını gündeme sokma gayretidir. Bu kavramlar içinde de *karşı olgusal* düşünce üzerinde en çok durulmayı hak edendir. (s.37-39) Tabii ki şartlı

önergeler şeklindeki ifadelerle dayanan bir anlatı tarih metnini tarih olmaktan çıkartma tehdidiyle karşımızda durmaktadır. Ancak bu düşünce metodunun tarihçilerin meselelere daha farklı yaklaşımlarına yardımcı olabileceği ve tarihçilerin de ufuklarının açılmasına, özellikle günümüzde çokça ihtiyaç duydukları unutulmamalıdır.

Çalışmada, tarihçinin statüsü ve diğer bilim insanları içindeki konumu üzerinde yapılan tespitler de tarihçiler tarafından dikkate alınmalıdır. Tarihçilerin uluslararası kuruluşlara, devlet başkanlarına danışmanlık yaptıkları hatta zaman zaman bizzat yönetim erkinin başına geçtikleri (en başta Winston Churchill bir tarihçi-siyasetçi olarak örnek gösterilmiştir. s. 17) günümüz tarihçilerine hatırlatılmaktadır. Tarihçiler iddia edildiği üzere iktisatçılara kaptırdıkları bu pozisyonlarını geri kazanmalıdırlar. (s. 148) Bunun için önerilen esas yol, her ne kadar metin içinde uzun dönem tarihçiliğin benimsenmesi şeklinde savunulmuş olsa da gerçekte, yazılan tarih metinlerinin daha işlevsel hale getirilmesi, siyasi iradeyi kullananlar ve geleceği planlayanlar için işe yarar bir araç haline dönüşmesi temennisidir. Bu husus giriş, dört ana bölüm ve sonuç içerisinde, haddinden fazla olduğunu düşündürecek kadar tekrarlanarak dile getirilmiştir. Bu iddia, benim hem istediğim/onayladığım hem de araçsallaşma bağlamında çekincelerimin olduğu bir iddiadır. Öyle ki, iktidarı tatma zevkini, fani dünyada, bir tarihçi olarak bana yaşatacağını bilmek tarih metnini işlevselleştirmek için beni teşvik etse de, Hitler gibi, Stalin gibi insanlık dışı uygulamaların faillerinin ya da kendi tarihimizden örneklendirecek olursak 1919'un işgalci Yunan ordusunun da kendi tarihçilerinin olduğunu bilmek hevesimi kırmaya yetip de artmaktadır.

Tarih Manifesto'su adlı metninin okunmasının, tarihçilerimiz için çok faydalı olacağına inanıyorum. Çıkartılan bir sonuç olarak, yazarların amaca giden yöntemlerine (uzun dönemli tarihçiliğe) alternatif olması bağlamında söyleyeceğim şudur: Tarihçiler olarak tarihin önemine ve gerekliliğine dair ön kabulleri besler, tarih felsefesi yapar, tarihyazımı (tarihin tarihi anlamında, in the meaning of history of history writing) üzerine daha çok çalışırsak; yapılan işin kısa dönemli yahut uzun dönemli olduğuna bakılmaksızın, tarihçi arzu edilen, görülmek istenen mevkiye gelecektir.

Neticede, *Tarih Manifesto'su* adlı çalışma kendi alanının tabiatını sorgulayan tüm tarihçilerin mutlaka okuması gereken, yeni ufuklar açabilecek önemli bir çalışmadır. Tüm eleştiriler bir yana, böyle bir girişimin Türk tarihçiliği içinden gelmemiş olmasını kıskanmamak da elde değildir. Keyifle okuduğum bu çalışmayı siz okurlara hararetle tavsiye ederken, eserin Türkçeye kazandırılmasına vesile olan Türkiye İş Bankası Yayınlarına bilhassa şükran ve teşekkürlerimi iletiyorum.